

БӨЛІМ: БАСТАУЫШ СЫНЫП

Гиперактивті баламен жұмыс, сабаққа қызықтыру

ЖАРИЯЛАНДЫ 29.01.2026	ТІРЕК СӨЗДЕР bilimger, гиперактивтілік, зейін тапшылығы, импульсивтілік, мотивация, өзін-өзі реттеу, серіктестік, сынып менеджменті, ынталандыру	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/186888/
--------------------------	---	--

Ақай Шұғыла Талғатқызы*Elite school жекеменшік мектебі**Бастауыш мұғалім***Аннотация.**

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының гиперактивті мінез-құлқын педагогикалық тұрғыдан басқару жолдары және олардың оқу әрекетіне ұзақ мерзімді ынтасын қалыптастыруға бағытталған ғылыми негіздегі әдістер жүйелі түрде талданады. Зейіннің тұрақсыздығы, импульсивтілік және қозғалыс қажеттілігі жоғары болғанда оқу табысы сабақ құрылымына, тапсырманың айқындығына, қолдаушы кері байланысқа тәуелді екені талданады. Құрылым, мотивация, мінез-құлықты қолдау және үй-мектеп серіктестігі бойынша қолданбалы ұсыныстар беріледі, ал ұсыныстар инклюзивті орта құру қағидаларымен ұштасып, мұғалімнің күнделікті тәжірибесіне енгізуге бейімделген.

Кілт сөздер: гиперактивтілік, зейін тапшылығы, импульсивтілік, мотивация, өзін-өзі реттеу, сынып менеджменті, ынталандыру, серіктестік.

КІРІСПЕ.

Бастауыш мектепте кейбір оқушылардың белсенділігі жас ерекшелігі шегінен асып, сабақта тыңдау, күту, аяқтау сияқты еріктік дағдылардың дамуын тежейді. Мұндай мінез-құлықты тек тәртіп бұзушылық деп қабылдау балаға жағымсыз жапсырма жабыстырып, оқу уәжін әлсіретеді және сыныптағы эмоциялық климатты тұрақсыздандырады. Гиперактивтілік өзін-өзі бақылаудың жеткіліксіз жетілуімен байланысты болуы мүмкін, сондықтан педагог талапты нақтылап, қолдауды күшейтеді.

Сол себепті мұғалім баланың энергиясын мақсатты әрекетке бағыттап, оқу үдерісін икемдеп, қолдау мен талаптың теңгерімін сақтауы қажет.

Құрылымдалған сабақ және болжамдылық арқылы зейінді тұрақтандыру.

Гиперактивті оқушы үшін сыныптағы ереженің аз, түсінікті және бірізді орындалуы маңызды, өйткені белгісіздік пен ұзақ күту импульсивті жауапты күшейтеді; сондықтан әр сабақтың басында мақсатты бір сөйлеммен айтып, кезеңдерді тақтада көрнекі жоспар ретінде көрсету, уақытты таймермен белгілеу, нұсқауды қысқа фразамен қайталап беру, ал күрделі жұмысты 5-7 минуттық бөліктерге бөлу тиімді. Оқушының орнын мұғалімге жақын, алаңдатқыш фактор аз аймақтан таңдап, қажет кезде қимылға рұқсат беретін «жұмыс бұрышы» немесе тұрып орындауға болатын шағын тапсырмалар енгізіледі. Қысқа қозғалыс үзілістерін тәртіпсіздік емес, жоспарланған ресурс ретінде қолдану, мысалы, тақтаға барып белгі қою, карточка тарату, қате іздеу сияқты мақсатты қимыл әрекеті, зейінді қайта жинақтауға көмектеседі. Болжамдылық күшейген сайын бала «қазір не істеймін?» деген сұраққа сырттан жауап іздемей, өз ісін реттеуге жақындайды. Өтпелі сәттерді басқару да маңызды: дәптер ашу, құрал жинау, топқа бөліну сияқты ауысуларда мұғалім алдын ала «қазір-келесі-соңында» үлгісін айтып, визуалды карточкамен қолдап, бір ғана тапсырма береді, өйткені көп нұсқа бір мезетте айтылса, бала шатасып қалады. Зейінді ұстайтын сенсорлық құралдар, мысалы, қолдағы шағын эспандер немесе «қолды партада ұстау» белгісі, шартты түрде қолданылса, қозғалыс қажеттілігі сынып ережесін бұзбай өтеледі, ал мұғалімнің тыныш, бірқалыпты дауысы сыныптағы эмоционалдық қауіпсіздікті сақтайды.

Сабақ мазмұнын мағыналандыру және қызықты тапсырма арқылы ішкі уәжді ояту.

Бастауыш жаста мотивация көбіне жылдам табыс сезімімен, таңдау мүмкіндігімен және тапсырманың өмірлік мәнімен күшейетіндіктен, гиперактивті балаға «бір қадам – бір нәтиже» қағидасын ұстанған жөн. Мәтінді талдауда алдымен сурет, тақырып және кілт сөздер арқылы болжам жасатып, кейін қысқа бөлікті оқытып, бір ғана сұраққа жауап алдыру, әр кезеңде нақты критерий қою баланың табыс ықтималдығын арттырады. Ойын элементі оқу мақсатына қызмет етіп, әрекетті ұйымдастырады. Көру, есту және қимылды біріктіретін көпарналы тапсырмалар гиперактивті баланың табиғи белсенділігін оқу мазмұнына қосады. Мұғалім кері байланысты «сен жақсысың» деңгейінде қалдырмай, «негізгі ойды дұрыс таптың, енді дәлелін көрсет» деп нақтылау арқылы ішкі уәжді өсіреді, өйткені бала еңбегінің қандай әрекет арқылы бағаланғанын түсінеді. Қызықтыруды күшейту үшін оқушыға шағын таңдау ұсынуға болады: екі есептің бірін таңдау, жауапты ауызша не жазбаша беру, тапсырманы жеке орындау немесе жұппен тексеру сияқты автономия элементі қарсылығын азайтады. Өз жетістігін белгілеуге арналған қысқа өзіндік бағалау ішкі уәжді тұрақтандырады. Сабақта топтық

рөлдерді нақтылау және жауапкершілік беру де қозғалысты әлеуметтік пайдалы арнаға ауыстырып, қызығушылықты ұстайды.

Мінез-құлықты қолдау және өзін-өзі реттеу дағдыларын жүйелі қалыптастыру.

Гиперактивтілік жағдайында тәртіп жұмысының өзегі жазалау емес, алдын алу, үйрету және жүйелі күшейту болуы тиіс, сондықтан мұғалім «тыныш отыр» деген жалпы талаптың орнына байқалатын әрекеттерді нақтылап, оларды қысқа интервалмен бақылап отырады. «Көзім тапсырмада», «қолым партада», «сөйлегенде қол көтеремін» сияқты үш ереже пиктограмма түрінде ілініп, сабақ басында қысқа еске салынса, балаға күтілім түсінікті болады. Токендік жүйе қолданылғанда шарттың анықтығы мен әділдігі сақталуы керек, ең дұрысы — қысқа уақыттық мақсат пен бірден берілетін күшейткіш. Өзін-өзі реттеуді дамыту үшін «тоқта-ойлан-әрекет ет» алгоритмін қимылмен көрсету, тыныс алу мен денені босаңсытудың қарапайым тәсілдерін үйрету, сәтсіздіктен кейін қайта бастауға мүмкіндік беру маңызды. Қақтығыс туған жағдайда мұғалім дауысын көтермей, қысқа таңдау ұсынады, осылайша бала бақылауды жоғалтпай, жауапкершілікке үйренеді. Өзін-өзі бақылауға үйретуде күнделікті қысқа карта қолдануға болады: бала әр 5 минут сайын белгі қойып, тапсырмада болғанын өзі тіркейді, кейін мұғаліммен бірге бір қорытынды жасайды. Эмоцияны тану дағдылары қалыптасса, импульсивтілік төмендейді, сондықтан тілдік үлгілерді үйрету және «үзіліс сұрау» ережесін енгізу пайдалы. Қателескен сәтте түзетуші тіл қолданылса, бала сабаққа қайта қосылуға ұялмайды.

Үй-мектеп серіктестігі және жеке қолдау траекториясын келісіп жүргізу.

Гиперактивті баланың мектептегі жетістігі үйдегі режиммен, қозғалыс қажеттілігінің қанағаттануымен және ата-ананың талап қою стилімен байланысты, сондықтан мұғалім ата-анамен байланыс орнатқанда шағымға емес, дерекке сүйенген қысқа мониторингті қолдануы қажет. Апталық кестеде үш көрсеткіш белгіленсе жеткілікті: сабақта тапсырмада қалу уақыты, мұғалім нұсқауын бір ретте орындау, үй тапсырмасын уақытында бастау; бұл деректер үрдісті көруге және эмоцияны азайтуға көмектеседі. Үй тапсырмасын көлеммен емес, сапамен реттеп, бір тапсырманы толық әрі дұрыс орындауға басымдық беру, орындау уақытын 15–20 минуттық блоктарға бөлу, серуен не спорттық үйірме арқылы энергияны заңды арнаға түсіру ұсынылады. Қажет болғанда психологпен, дефектологпен және әкімшілікпен бірлесе отырып жеке қолдау жоспары жасалып, сабақтағы бейімдеу шаралары, бағалау критерийі және қолданылатын күшейткіштер біріздендірілсе, балаға түрлі ортадағы талаптар қайшы келмей, оқу уәжі сақталады. Егер қиындықтар тұрақты сақталса, мұғалім мәселені медициналық диагнозбен шатастырмай, мектепшілік қолдауды күшейтіп, қажет болғанда мектеп психологының бақылауын және ПМПК ұсынымдарын алуға ата-ананы түрде бағыттай алады, бұл баланың құқығын қорғап, қолдаудың заңды арнасын қамтамасыз етеді.

Барлық ақпарат құпия сақталып, баланы стигматизацияламау қағидасы ұстанылуы тиіс, өйткені сенім бұзылса, ата-ана да, бала да ынтымақтастықтан қашады. Бірізді талап пен бірдей кері байланыс келісілген кезде мектеп пен үйдегі стратегиялар қабаттасып, нәтиже тезірек байқалады.

ҚОРЫТЫНДЫ.

Гиперактивті оқушымен жұмыс нәтижелі болуы үшін мұғалім сабақ құрылымын айқындап, уақыт пен ережені болжамды етеді, тапсырманы мағыналы әрі қысқа қадамдарға бөліп, қызығушылықты әрекет арқылы оятады, ал мінез-құлықты жазалаумен емес, нақты күтілетін әрекетті үйретумен түзетеді. Үй-мектеп серіктестігі тұрақты орнағанда және жеке қолдау траекториясы келісілгенде, бала өзін-өзі реттеуді меңгеріп, сабаққа қатысуы жиілеп, оқу жетістігі мен әлеуметтік бейімделуі қатар жақсарады, әрі сыныпта қабылдау мәдениеті нығаяды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Білім туралы» Заң. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_
2. Ұлттық білім академиясы. Инклюзия бойынша оқу-әдістемелік ұсынымдар. <https://uba.edu.kz/storage/app/media/2022%20%D0%9E%D2%9B%D1%83-%D3%99%D0%B4%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%20%D2%B1%D1%81%D1%8B%D0%BD%D1%8B%D0%BC%D0%B4%D0%B0%D1%80/2022%20%D0%9E%D2%9B%D1%83-%D3%99%D0%B4%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%20%D2%B1%D1%81%D1%8B%D0%BD%D1%8B%D0%BC%D0%B4%D0%B0%D1%80%20%D0%98%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D1%8F/%20%D0%B0%D0%B2%D0%B3%D1%83%D1%81%D1%82%20%D0%A6%D0%98%D0%9E%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%B0%D0%B7.pdf>
3. Елисеева И.Г. Әдістемелік нұсқаулық (2019). <https://special-edu.kz/uploads/files/methodsdoc/2019/kz/%D0%9A%D0%B0%D0%B7.%20%D0%95%D0%BB%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B0%202019.pdf>
4. Баймұратов О. Әдістемелік ұсынымдар (2024). <https://special-edu.kz/uploads/files/methodsdoc/2024/kz/%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%91%D0%B0%D0%B9%D0%BC%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B024.pdf>
5. Safe Kids Kazakhstan. Материалдар жинағы. <https://mnu.kz/safekids-files/cppr-collection-kk.pdf>
6. Инклюзивті білім беру: оқу-әдістемелік құрал. <https://wku.edu.kz/images/usm/bastauysh/podgorka.pdf>

7. Инклюзивті білім берудің теориясы мен практикасы.

<https://emediа.enu.kz/sites/default/files/%D0%92%20%D0%9F%D0%95%D0%A7.%20%D0%9B%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%98%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D1%82%D1%96.pdf>

8. Classroom Interventions for ADHD.

<https://education.wm.edu/centers/ttac/documents/packets/adhd.pdf>

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.